

86402

Bir Jöntürk'ün Serüveni
Dr. Şerafettin Mağmumi - Hayatı ve Eserleri

Rehber

Nâzım H. Polat

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	86402
Tas. No:	823 MAG

İstanbul 2002

"Dr. Şerafettin Mağmumi: Bir Jön Türk'ün Serüveni"

Nazım Hikmet Polat, Dr. Şerafettin Mağmumi Bir Jön
Türk'ün Serüveni, Bûke Yayınları 1. Baskı, İstanbul,
Eylül 2002.

Mustafa GÜNDÜZ

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Bu monografi çalışması, Niğde Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesinde öğretim üyesi olan Nazım Hikmet Polat tarafından kaleme alınmıştır. N. H. Polat "Tanzimat sonrası kültür hayatımızın büyük ölçüde süreli yayınlarda saklı"¹ olduğu şeklindeki haklı ve yerinde inancından hareketle çalışmalarını büyük ölçüde bu alanda yoğunlaştırmıştır. Polat, II. Meşrutiyet döneminin önemli süreli yayınları üzerinde edebi araştırma ve tahlil çalışmaları yaptırmıştır. Bunlar içerisinde Abdullah Cevdet tarafından 32 yıl boyunca 358 sayı çıkarılmış olan ve önemli ölçüde batılılaşmayı savunan edebî, siyasî, ve kültürel mecmua olan İçtihad dergisi başta gelmektedir. Osmanlıdan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde kültürel hayatımızda önemli yere sahip olan Kadın Magazin, Servet-i Fünûn, Yeni Mecmua, Edebiyat-ı Umûmiye, Temâşa, Şehbal ve diğer bir çok dergi incelemesinde danışmanlık ve inceleme görevlerinde bulunmuştur.

Monografi: sanat, spor, siyaset vb. alanlarda başarılı olmuş, belli bir değere ulaşmış kimselerin hayat hikayelerinin, görüş ve düşüncelerinin ya da sınırları belirlenmiş bir konunun başlangıcından bitişine kadar, dönemindeki ve sonrasındaki etkilerine varıncaya kadar her yönüyle detaylı olarak incelenmesidir. Monografiler inceledikleri kişi ve olayları belli bir alanda aydınlığa kavuşturmak amacıyla

lar. Benzer bir çalışma alanı da biyografidir. Bu iki tür arasında çok yakın bir ilişki olmasına karşın bir-biri yerine kullanılacak terimler değildir. Monografi daha akademik, daha ciddi ve ince elenip sık dokunmuş, yazarı tarafından tahlile tabi tutulmuş bir çalışma ürünüdür. Monografi bir kişinin hayatı olabileceği gibi bir dönemin önemli bir olayı da olabilir. Oysa biyografi tamamen kişiler üzerinde yoğunlaşır, akademik ciddiyet konusunda monografi kadar iddialı olmayabilir. Buradan şu genellemeye de gidilebilir. Monografi daha umumi ve yoğun çalışma alanı olurken, biyografi biraz daha sınırları belirlenmiş bir çalışma özelliği göstermektedir.

Dr. Şerafettin Mağmumi'nin hayatını, çalışmalarını, eserlerini ve seyahatlerini konu alan bu inceleme, dönemin fikir ve siyasi akımlarına da değinmesi yönüyle monografik bir çalışmadır. Ama sadece bir kişi üzerinden diğer olay ve olgulara değinilmekte, göndermeler yapılmaktadır.

Türk kültür tarihi, üzerinde bir değil, birkaç alanda monografi çalışması yapılmayı hak eden sayısız tarihi şahsiyetlerin bulunduğu zengin bir çalışma alanı sunmaktadır. Bu güne kadar bu kimselerden bazıları ilgililer tarafından fark edilip araştırılma şansına sahip olabilmişlerdir. Oysa sanat, edebiyat, spor, eğitim, siyaset, müzik vb. alanlarda adları unutulmaya yüz tutmuş sayısız kahraman tarihin karanlık dehlizlerinde kendilerine yönelecek ışıltılı bir nazar beklemektedirler. Kişiler ve özel olaylar üzerine yapılmış monografiler bakımından Türk bilim hayatının beklenenin oldukça altında bir seyir takip ettiği, konu üzerinde sınırlı sayıda çalışma yapanlar tarafından dile getirilmektedir; monografi ve biyografi çalışmalarının azlığından yakınılmaktadır.

Bu konuda en zengin alan edebiyattır. Edebiyat tarihinde geçmişte az çok edebi konularda faaliyetler göstermiş kimseler üzerine önemli monografik çalışmalar yapılmıştır. "Edebiyat tarihi bakımından en iyi şans edebiyâtın hemen her sâhası ve mühim şahsiyetleri için, elde ciddi monografiler bulunmasıdır"². Hemen hemen geçmişin az çok bilinen edebiyatçı ve şairleri üzerine farklı hacimlerde ve derinlikte araştırmalar bulma olanağı vardır.

20 ARALIK 1993

D130

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları, sayı: 79

Ağustos-1992, s. 105-149

EDEBİYATÇI JÖN TÜRKLERDE ŞERAFEDDİN MAĞMUMÎ

-Hayatı, Eserleri, Dil ve Edebiyat Görüşleri-

d. 4 Şaban 1286 / 9 Kasım 1869
v. 20 Temmuz 1927 Kahire

Yrd. Doç. Dr. Nâzım H.POLAT¹.

Tarih, küskünlerden bahsetmez. Millet hayatına yön veren hadiselerde mühim rol oynamış nice şahsiyet vardır ki herhangi bir sebeple bu rollerine devam edemedikleri için tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardır. Bunlar, ancak o hadiseleri inceleyen sayıca pek sınırlı uzmanlar tarafından tanınırlar. Yaptıkları hakkında bir kıymet hükmü vermek maksadıyla değil, yapılarındaki paylarını küçümsememek içindir ki kendilerine adsız kahramanlar diyebileceğimiz bu insanların halet-i rûhiyelerindeki ortak taraf, küskünlüktür. Kaderin bu insanlara yeni bir vadide ilerleme imkânı vermesi de unutulmalarını kolaylaştırır. Şerafeddin Mağmumî, işte bu adsızların proto-tiplerinden biridir.

Tamanı âdetâ menfada geçen elli yedi yıllık çileli bir ömürle ahirete intikalinden sonra, bir-iki dostunun hatıra kırıntularından mürekkep yazısından başka, ona ayrılmış bir kalem tecrübesine tesadüf edemiyoruz. Yalnız merhum Ahmed Süheyl ÜNVER (1898-1986)'in, Dr. Rıza NUR (1878-1942), Rodoslu Şevket Bey, Cemâl Bey ve Doktor Rifat Osman (1874-1933)'dan aldığı mektuplardan çıkardığı bilgileri Dr. Rıza Tahsin'in "Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye" (1328, C.2, s.112) adlı yıllığa ve Dr. İbrahim Temo'nun o sıralar henüz basılmış olan hatrâtındakiyle birleştirerek yazdığı bir makalenin büyük emek mahsulü ve bir kadirşinashlık olduğunu kaydetmek gerekir.

Bu makale, Mağmumî'nin bilhassa edebî cephesini dikkatlere sunmak maksadıyla yazıldığı için, "Hayatı" ve "Eserleri" başlıklı bahisler kısa tutulmuştur. Ancak burada kaydettiğimiz bilgilerin, onun, bilim tarihi, siyasî tarih ve tıp tarihi sahalarına giren cepheleriyle ilgileneceklere yeterli ipuçlarını vereceği kanaatindeyiz.

1 Cumhuriyet Ünv. Fen. Ede. Fak. Türk Dili Edebiyatı Bölümü.

ŞERAFEDDİN MAĞMÛMÎ (1869-1927) HAYATI, ESERLERİ, DİL ve EDEBİYAT GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Nâzım H. POLAT (*)

SUMMARY

DR. ŞERAFEDDİN MAĞMÛMÎ (1869-1927)

He was the son of Mustafa Fevzi Efendi. He came out a cultured family who grew up scientists, writers and statesmen and since 17th century the family was known as "Çeşmî-zâdeler. His mother belonged to the family who was known as "Mısırlı-zâdeler. He graduated from the Medical School in 1894 and worked as a doctor in different centers and parts of Anatolia and Syria. In order to help the movement and oppositions of Young Turks in Europe he ran to Paris in 1896.

There, learning the disagreement among Young Turks he, as supporter and representative of Mizancı Murad (the owner of the political newspaper Mizan), began to struggle with the supporters of Ahmed Rıza Bey (especially with Dr. Nâzım). The supporters of Murad Bey agreed with the Ottoman Government, so some of them were appointed in several embassies but he himself stayed in Paris to continue his specialization. But he did not live the situation and position of being Ahmed Rıza Bey as the actually leader of Young Turks so he went to Egypt where was also the important centre of content. In Cairo, he published the newspaper "Turk", by that publication he advocated the idea of Pan Turkism.

When he died at the age of 58, in Cairo he had already published eleven books (in 19 volumes) in the branch of literature, politics, medicine, chemistry and botanics. In addition to this, he has many articles as, Mektep, Mektepli, Maarif, Tercüman-ı Hakikat, Mü-rüvvet, Tarik, İkdâm, Malumat, Meşrevet, Mizan, Osmanlı, Türk, Resimli İstanbul, Serbestî (Ahali), İstişare in newspapers and periodicals.

Dr. Şerafeddin Mağmûmî wished Turkish writes (literati) to give up such kind of subjects in classical Ottoman poetry (Divan Edebiyatı) as rose and nightingales, wine, the love and lovers, that's to say "lyrics" which was described everywhere. They gave nothing to humanity but were repeated. He build up a new literature which was the subject of discussion. Dr. Mağmûmî believed that Turkish language is a independent language comparing the foreign one. He supported and urged on the problem of the use of the use of Turkish vowels in spellings as well as the correct pronunciation.

(*) Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı ABD Başkanı.

ÖNSÖZ

Tarih, küskünlerden bahsetmez. Millet hayatına yön veren hadiselerde mühim rol oynamış nice şahsiyet vardır ki herhangi bir sebeple bu rollerine devam edemedikleri için tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardır. Bunlar, ancak o hadiseleri inceleyen, sayıca pek sınırlı uzmanlar tarafından tanınırlar. Yaptıkları hakkında bir kıymet hükmü vermek maksadıyla değil, yapılanlardaki paylarını küçümsememek içindir ki kendilerine adsız kahramanlar diyebileceğimiz bu insanların halet-i rûhiyelerindeki ortak taraf, küskünlüktür. Kaderin bu insanlara yeni bir vadide ilerleme imkânı vermesi de unutulmalarını kolaylaştırır. Şerafeddin Mağmûmî, işte bu adsızların en tipik örneklerinden biridir.

Âdetâ tamamı menfada geçen ellisekiz yıllık çileli bir ömürle ahrete intikalden sonra, bir iki dostunun hatıra kırıntılarında mürekkep yazısından başka, ona ayrılmış bir kalem tecrübesine tesadüf edemiyoruz. Yalnız merhum Ord. Prof. Dr. Ahmed Süheyl ÜNVER (1898-1986)'in, Dr. Rıza NUR (1878-1942), Rodoslu Şevket Bey, Cemâl Bey ve Dr. Rıfat Osman (1874-1933)'dan aldığı mektuplardan çıkardığı ipuçlarını Dr. Rıza Tahsin (GENCER)'in "Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye" (C. 2, İstanbul, 1330/1914, s. 112) adlı kaynaktaki bilgiler ve Dr. İbrahim Temo'nun o sıralar henüz basılmamış olan hatıratındaki ifadelerle birleştirerek yazdığı bir makalenin, büyük emek mahsulü ve bir kadirşinaslık örneği olduğunu kaydetmek gerekir.

Vefatından sonra onun hakkında tes-

bit edebildiğimiz ilk yazıyı -âdetâ yüreğinin kanyıla- kaleme alan; çile arkadaşı Abdullah Cevdet (1869-1932)'tir.

Mağmûmî'nin nisyana terk edilmesine gönüllü razı olmayan yakın arkadaşı Abdülğani Seniyy YURTMAN (1871-1951), Ulus gazetesi yazarlarından Nurreddin ARTAM (1900-1958)'a gönderip yayımlattığı bir mektubuyla onun hayatı, eserleri ve karakteriyle alakalı, hatıralarla zenginleştirilmiş bilgiler verir.

Mağmûmî hakkında aynı vefayı gösteren bir başka meslekdaşı da Prof. Dr. Feridun Nafiz UZLUK (1902-1974)'tur. UZLUK, onun iki kitabıyla alakalı küçük bir hatırasıyla birlikte, Abdülğani Seniyy YURTMAN'ın söz konusu mektubunu yeniden dikkatlere sunmuştur.

Bu yazı, Mağmûmî'nin bilhassa edebî cephesini ve bilim tarihi açısından yayınlarını dikkatlere sunmak maksadıyla kaleme alındığı için, bazı bahisler kısa tutulmuştur. Ancak burada kaydettiğimiz bilgilerin, onun, bilim tarihi, siyasî tarih ve tıp tarihi sahalarına giren cepheleleriyle ilgileneceklerle birtakım basit hareket noktalarını sunmakta çok yetersiz kalma-yacağı kanaatindeyiz.

Bu çalışmanın her safhasında kendilerinden fikir ve feyz aldığım, sayın Prof. Dr. Aykut KAZANCIGİL'e teşekkür borçluyum.

ÜLKÜ, Feyzullah Sacit

Türk edibi ve fikir adamı. (Kırşehir 1892-İstanbul 1970) Mülkiye mezunu (1912), öğretmenlik ve çeşitli idarecilik kadrolarında çalıştı. I. Dünya Savaşı sırasında, asker olarak bulunduğu Sarıkamış'ta, *Varlık* gazetesi müdürlük ve başyazarlığını yaptı (ÇANKAYA, 1968-1969: 1477)

Dikkat çekici edebî tarafı şairliğidir. Balkan Savaşlarının yansımalarıyla dolu *Ordumuza Armağan 1330* (1914) adlı kitabından başlayarak bütün şiirlerinde Türklük bilincini ve gururunu, Kuva-yı Milliye ruhunu ve Atatürk sevgisini işledi. Bu özellik yanında Türkçenin sadeleşmesi konusundaki gayretleri de onun Millî Edebiyat Hareketinden ilham aldığını gösteriyor.

Türk Ocağının kurucularından olan Feyzullah Sacit, İstiklâl Savaşı sıralarında bir ara Mustafa Suphi ile birlikte Komünist faaliyetlere katılarak Moskova'da *Yeni Dünya* gazetesinin başyazarlığını yapmış, 1920 sonlarında bu gruptan uzaklaşmıştır (TUNÇAY, 1978: 229, FATİNOĞLU, 1977:156)

Ömer Hayyam rubailerini ve Mevlâna'nın *Mesnevî*'sini manzum biçimde tercüme edişyle, onun farklı bir yönünü daha tanımış oluruz.

Hepsi İstanbul'da basılan kitapları: *Ordumuza Armağan* (1330/1914), *Yaratılış Cilvesi* (1335/1919), *Hayyam Rubailerini ve Manzum Tercümeleri* (1929), *Ülker* (1932), *Devrim Uzu* (1935), *Ateş ve Nur* (1935), *Mesnevi*, 1.C. (1945), *Ülke ve Şiir* 1. C. (1948), *Fatih ve İstanbul* (1950), *Kore Mucizesi ve Şehidin Sesi* (1951), *Yahya Kemâl'in Şiirleri ve Tenkitler -I*, (1965) Ayrıca, basılı kitaplarına girmemiş pek çok yazı ve şiiri de kalem faaliyetinde bulunduğu *Hıyaban*, *Mehtap*, *Şehbâl*, *Tenkit*, *Musavver Erganun*, *Hakk'ın İlâvesi*, *İçtihat*, *İfham*, *Rübâb*, *Büyük Duygu (Türk Duygusu)*, *Sebilürreşat*, *Türk Yurdu*, *Cumhuriyet*, *Damla*, *Konya Halkevi*, *Ülke*, *Yeni Türk*, *Yeni Adam* gibi süreli yayın organlarının sayfaları arasında kaldı. (POLAT, 2004:)

ŞERAFETTİN MAĞMUMÎ

Türk fikir adamı, hekim. XVII. asır şairlerinden Çeşmî Mehmet Efendiye kadar uzanan çok eski bir aileye mensuptur. Babası, askerî erzak ambarı memurluğu yapmış Hacı Mustafa Fevzi Efendi, annesi ise “*Mısırlızâde*” diye tanınan bir aileden Bahriye Hanımdır (öl. 1872).

İstanbul'un Üsküdar semtinde İhsaniye Mahallesinde 9 Kasım 1869'da dünyaya geldi. Asıl adı “Eşref Fevzi”dir. İlk tahsilini Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesinde yaptıktan sonra Üsküdar-Paşakapısı Askerî Rüşdiyesinden ve nihayet Gülhane Askerî Tıbbiyesinden 1894'te mezun oldu.

Tıbbiyedeki öğrenciliği sırasında, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Hikmet Emin, Mehmet Reşit, İshak Sükûti ve Abdullah Cevdet ile birlikte ilk kurucuları arasında yer aldı, cemiyetin zabıt kâtipliğini üstlendi. Bundan dolayı soruşturma ve kovuşturmayla uğradıysa da cezası Sultan II. Abdülhamit tarafından affedildi.

İstanbul'da Haydarpaşa Hastahanesinde göreve başladıktan kısa bir müddet sonra, kolera salgınından ötürü, Bursa'da (9 Eylül 1894). Adana, Beyrut, Halep ve Şam vilayetlerinde görevlendirildi (Mayıs –Aralık 1895).

1896 başında İstanbul'a dönen Mağmûmî, görevlendirildiği Kastamonu'dan Romanya'ya geçip, oradan Mehmet Pertev ve Dr. Sabri Beyin yardımıyla Paris'e kaçtı. Daha önce orada toplanıp Meşveret (Mechveret) ve Mizan gazetelerinde “Sâî” takma adıyla, Sultan II: Abdülhamid yönetimine karşı muhalefete başladı. Ahmet Rıza pozitivismine ve Cemiyetin Türk olmayan üyelerinin Girit'teki Yunan isyanı ve müslüman katlini haklı gösteren tavırlarına karşı koydu. 1897 kongresinden sonra ikiye bölünen cemiyette, Ahmet Rıza ve onun taraftarı Dr. Nazım grubunun karşısında, Mizancı Murat Bey kolunun sözcüsüdür. Mizancı Murat grubu, Osmanlı hükûmetiyle anlaşma yoluna gidince Avrupa'da siyasî mücadele yürütemeyen, fakat İstanbul'a da dönmenin gurur kırıcılığını da yaşamak istemeyen Mağmumî, çaresiz, Paris'te kalarak meslekî ihtisas yaptı. İhtisasını tamamlayınca, merkezî idareye muhalif olanların toplandığı Mısır'a gitti (1901). Kahire'de birkaç arkadaşıyla birlikte, önemli Jöntürk yayınlarından olan *Türk* gazetesi çıkardı (1907).

II. Meşrutiyet'in ilânını takip eden günlerde, İstanbul'a geldiyse de artık İttihat ve Terakki Cemiyetinin başka ellerde ve muhalif kanattan Ahmet Rıza grubunun idarî

Bibliyografya: İ. Tekeli-S. İlkın, *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*, Ankara, 1997.

850. ŞEREFEDDİN AL-MAĞMŪMÎ (ölm. 1927)

1286/1869'da Üsküdar'da doğdu. Bilinen en eski atası XVII. asır şairlerinden Çeşmî Mehmed Efendidir. Babası Hacı Mustafa Fevzi Efendi askerî erzak ambarı memuruydu. İlk tahsilini Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nde yaptı. Üsküdar Paşakapısı Askerî Rüşdiyesi'nden mezun oldu. Ardından Kuleli İdadi-i Tıbbi'sini bitirdi. 1312/1894'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*'de adı Eşref Fevzi olarak geçmektedir. Bu mektebde talebeyken İttihad ve Terakki'nin kurucuları arasında yer aldı. Mektebden mezun olunca önce Haydarpaşa Hastahanesi'nde, ardından Bursa'da görev aldı. Daha sonra Beyrut, Halep, Adana ve Şam vilayetlerinde görevlendirildi. Bir ara tutuklandı. Daha sonra 1314/1896'da Fransa'ya kaçarak teşkilatın Paris şubesinin idarecileri arasına girdi. İttihad Terakki'nin Avrupa'daki lideri sayılan Ahmed Rıza ile arası bozulunca 1319/1901'de Mısır'a yerleşti. Orada tabiblik yaptı. 1927'de öldü. İlmî, edebî ve siyasî bir çok eseri yanında konumuz ile alakalı eserleri şunlardır:

1. Çiçek yahud İzdivâc-ı Nebâtât (T):

چيچك ياخود ازدواج نباتات

Mekteb Mecmuası, sene 23 Teşrin-i Sâni 1308, sayı 70, s. 246-248, 30 Teşrin-i Sâni 1308, sayı 71, s. 262-264'te yayınlanan bir makaledir. Ş. M. müstearıyla kaleme alınmıştır. Makalede çiçeklerin nasıl açtıkları incelenir. Çiçek saati ve çiçek takviminden bahsedilir.

Başı: برادر! بو کون سنکله برابر چيچکلرک نصل آچديغني تدقيق ايتمک ايستيورم. بتون آچلرک ايلک بهارده چيچک آچديغي کورلديکندن بو تدقيقک بيهودملکنه حکم ايتمه...

2. İlm-i Nebâtât (T):

علم نباتات

Kitap mekâtib-i tıbbiye ve baytariye ve saydalaniye (eczacı) talebesiyle Dârülfünun müdavimleri ve ziraat ve orman mektepleri talebeleri için hazırlanmıştır. Müellif kitabını hazırlarken Fransa'da tanınmış tabiat bilimcisi Louis'nin iki ciltlik *Nouveaux Éléments de Botanique* adlı eserinden faydalanmış, bu kitaptan şekiller ilave etmiştir. Kitapta bahsedilen konular şöyledir: ilm-i nebâtâtın tarifi, nebâtât ile hayvanat arasındaki fark, taksim-i ilm-i nebâtât, fizyoloji-i nebâtât, usul-i tasnif-i nebâtât, tavsif-i nebâtât.

Başı: افادهم: ۱۳۰۵ و ۱۳۰۷ سنه لرنده ايکي دفعه ليتوغرافله باصلمش اولان شو کتابک بو کره ده اوچنجي طبعنه بني سوق ايدن شی او زماندنبري ايدائی طلابدن دوشمديکي و نسخ موجوده سي اورته ده قالماديغي ایچون... اثرک بودرجه مظهر اعتبار اولماسنده کي کرامت... خواههء محترم حاجي علي پاشا حضرتلرينک تقرير فاضلانله لرینک اساس اتخاد ايدلمش اولماسندندر بو اهميتي محافظه ایچون بو يکي طبعنده دخي ممکن مرتبه متک عين ترتيیده قالمسنة غيرت ایتدم...